

Jak rozvíjet dětské schopnosti

S profesorem Josefem Langmeierem
o dnešních dětech, o rodině a o válce v Kosovu.

Dlouhá léta se zabýváte vývojovou psychologií dětí. Co je dnes podle vás pro děti nejtěžší?

Krátká odpověď na takovou otázku bude vždy zjednodušením. Mohu tedy pouze naznačit svůj pohled na změněný svět dnešních dětí. Jiní by situaci viděli možná příznivěji, někteří možná naopak dramatičtěji.

Vyděme z obecného poznatku, že dítě ke svému příznivému vyvoji potřebuje dostatek rozmanitých podnětů, které však na daném vývojovém stupínku musí být pro ně srozumitelné. Musí tedy zapadat do určitého kognitivního řádu, a dávat tak osobní smysl. Nové podněty přicházejí za příznivých podmínek postupně tak, že si v nich dítě stačí vytvářet nové mapy a nalézat vždy znovu spolehlivou orientaci.

Mám obavu, že dnešní děti jsou často zavalovány podněty, které daleko přesahují možnosti jejich chápání. Jistě tomu tak bylo leckdy i dříve, ale množství a intenzita takové stimulace je dnes zřejmě mnohem větší. Dítě je brzy konfrontováno s názory často velmi rozdílnými i zcela protichůdnými a nenachází jasnou směrnicí pro svůj vlastní postoj. Místo příležitosti k dalšímu pokroku to vyvolává zmatek a úzkost. V tomto směru má usnadněnou pozici dítě, které již v útlém věku našlo osobní zakotvení ve vztahu k nejbližším osobám, na nichž je závislé fyzicky i citově. Pevné připoutání mu dovoluje postupně se osamostatňovat, nabývat stále větší míry autonomie bez ztráty oné základní jistoty, že může bezpečně pokračovat ve svých vzrušujících objevech.

Ríkáte, že dříve to bylo jinak...

Ještě za mého dětství byly matky s dětmi zpravidla stále doma a i otcové byli dětem většinou přístupnější než dnes. Stablnější a přehlednější byly kontakty se sousedy a s příbuznými, s nimiž rodina obvykle sdílela podobné hodnoty. V průběhu tohoto století se výrazně změnilo do té doby nezpochybnované životní postoje, diferencovaly a radikalizovaly se názory na společnost a vytrácela se do té doby obecně sdílená víra, která poskytovala ve všech zmatacích pevný základ.

Josef Langmeier

Narodil se v roce 1921. Působil jako klinický psycholog v Praze. Pracoval v Institutu pro další vzdělávání lékařů a farmaceutů v Praze a jako externí učitel Fakulty dětského lékařství UK v Praze. Je autorem nebo spoluautorem řady odborných a popularizujících publikací v oboru vývojové psychologie. Nyní je v důchodu.

Usnadněnou pozici má dítě, které již v útlém věku našlo osobní zakotvení ve vztahu k nejbližším osobám, na nichž je závislé fyzicky i citově.

Životní hodnoty rodin se během jedné či dvou generací často zcela změnilo, dosavadní jistoty se oslabily, názory byly relativizovány, autority zpochybněny, osobní svoboda nadřazena nad odpovědnost.

To vše bylo jistě nutným doprovodným jevem technického a společenského pokroku, vedlo to ale namnoze k nejistotě vyrůstající generace a ta se nezřídka promítá do rozmanitých poruch osobnosti. Zvýšená tendence k bezdůvodnému násilí je jen jedním z projevů těchto vývojových obtíží.

Má dnešní dítě také v něčem usnadněnou pozici?

Nepochybně. Pokud dítě najde za pomoci dospělých onen opěrný orientační řád a je si dostatečně jisto emoční oporou svých nejbližších, pak větší počet proměnlivých podnětů může podněcovat k plnějším rozvinutí všech vrozených potenciálů a k rozvoji celé osobnosti. Restandardizace starších vývojových testů ukazuje, že se dnešní děti v průměru vyvíjejí už v raném věku rychleji než v minulosti. ➤

Technika nemůže nahradit přirozený kontakt s druhým člověkem, který s nefalšovaným zájmem naslouchá a s vrozenou empatií citlivě reaguje na nekonečné otázky dítěte.

► Tak například revize Gesellových škál ukázala v roce 1980, že proti dřívějšímu zjištění z roku 1941 začínají dnešní děti volně chodit, lézt do schodů, čmárat po papíře i užívat svá první slůvka asi o tři měsíce dříve. Posun je patrný i při restandardizaci inteligenčních testů u starších dětí. Děti dnes také rychleji rostou a dosahují větší konečné výšky, jsou silnější a rychleji dospívají. Kromě zvýšené stimulace k tomu jistě přispívá i lepší výživa a celkově zlepšená zdravotní péče. Dnes mají děti u nás mnohem více příležitostí k poznávání jiných krajů a kultur a to je nejen základ širšího rozhledu, ale vytváří to i předpoklad k větší toleranci, i když u některých naopak přispívá k dosud neznámé míře xenofobie.

Ještě na začátku našeho století mnozí lidé za celý svůj život nepřešli blízké okolí své obce. Urychlení rozumového i tělesného vývoje může být základem pozitivního růstu celé osobnosti, ale může též vytvářet předpoklady pro rozvoj psychopatologických obrazů neobvyklých na počátku století.

Jakou roli hraje v dětském světě dnešní technika?

Technika dnes k životu dětí neodmyslitelně patří. Mnoho papíru už bylo – a ještě nepochybně bude –

popsáno skutečnými nebo domnělými přednostmi i škodami, které přináší televize, počítačové hry, surfování po internetu, sledování věku nepřiměřeným videofilmům, ustavičné naslouchání hlučné hudbě, která se „line“ z walkmanů a podobně.

Technika může skutečně přinést mnoho užitečných podnětů, které by jinak byly nedostupné. Může obohatit poznání, ale může také zatížit mysl dítěte podněty, kterým nerozumí a které v něm vzbuzují spíše úzkostný zmatek než radostný objev.

Možná ještě větší nebezpečí představují televize či počítače pro rodiče, kteří snadno podlehnou pokušení zbavit se jejich pomocí zvláštních otázek dítěte. Technika nemůže nahradit přirozený kontakt s druhým člověkem, který s nefalšovaným zájmem naslouchá a s vrozenou empatií citlivě reaguje na nekonečné otázky dítěte. Harmonická rodina je pro vývoj dítěte vždy důležitější než domácnost vybavená všemi možnými technickými prostředky.

Ne každé dítě má ale možnost vyrůstat v harmonickém prostředí, mnoho rodin je dysfunkčních. Není lepší v takovém případě sáhnout k výchovnému ústavu?

Především chci zdůraznit, že termín „dysfunkční“ je velice vágní a hodí se snad jen pro první screening, po němž vždy musí následovat podrobná analýza. Ta teprve ukáže, zda je možné pomoci rodině jako celku k lepšímu soužití a posílit výchovné prostředí tak, aby dítě mohlo bez nebezpečí zůstat doma. Problémové rodiny je ovšem nutno pečlivě sledovat, aby nedocházelo k takovým tragédiím, kdy je dítě po dlouhou dobu týráno, vážně zanedbáváno nebo zneužíváno.

Někdy jsem jako autor monografie o psychické deprivaci pokládán za odpůrce ústavní péče. Ústavy jsou však nutné pro záchyt ohrožených dětí, pro péči o starší děti se závažně narušeným chováním a pro ty, které by si na novou rodinu už těžko zvykaly. Svou funkci plní ústavy i v případě náhlých událostí v rodině, kdy je na čas znemožněna výchovná péče. Malé děti by ovšem neměly zůstat v ústavu děle, než je nezbytně nutné. Tam se pak vždy hraje o čas. V tomto směru naše zdravotnické, sociální a psychologické instituce i široká veřejnost vůbec mají ještě co dohánět.

foto archiv Josefa Langmeiera

Profesor Langmeier o dopadu válečných zkušeností na psychiku kosovských dětí

Odpověď můžeme odhadnout z dřívějších – bohužel velmi četných – zpráv o dětech vystavených válečnému násilí v jeho různých podobách, zejména z podrobných studií o dětech v uprchlických táborech. Zpráva UNICEF z roku 1996 uvádí, že za posledních deset let zahynuly v etnických či náboženských konfliktech na celém světě asi dva miliony dětí, čtyři až pět milionů dětí bylo zmrzačeno, asi dvanáct milionů dětí ztratilo své domovy a bezpočet dalších bylo ohroženo nemocemi a podvýživou.

Kosovo je jen další epizodou v hrůzném filmu tohoto století, jen je nám bližší a o to více nepochopitelné. Projevy prožitých hrůz ve vývoji dětí jsou

velmi rozmanité – často zvýšená úzkost, podrážděnost, poruchy spánku a děsivé sny i další příznaky „posttraumatické stresové poruchy“. Některé z těchto symptomů za čas mizí, mnohé však přetrvávají celá léta a někdy až do dospělosti.

Je zřejmé, že vedle věku a vrozené odolnosti či zranitelnosti záleží především na tom, zda dítě žilo do té doby v harmonické rodině a zůstalo s oběma rodiči i v průběhu konfliktu a po něm. Zabití jednoho či obou rodičů, rozbití rodin a vyhánění z domovů je jedním z nejzávažnějších faktorů ohrožujících psychologický vývoj. A když už k těmto tragickým událostem dojde, je přední povinností každého lidského společen-

ství ulehčit osud postižených lidí a dětí zvláště.

Necitlivost v tomto směru, kterou bohužel pozorujeme někdy i u nás, je alarmující známkou mravní pokleslosti společnosti. Jedním z předních úkolů psychologie je hledat prostředky, jak postiženým dětem a jejich rodičům pomáhat, a zejména pak objevovat způsoby, jak mezilidskému násilí co nejvíce předcházet. Je třeba všemi možnými prostředky pomáhat dětem rozvíjet schopnost vyjadřovat pocity hněvu a frustrace sociálně přijatelnými způsoby namísto agrese vůči vnějšmu nepříteli. To je jistě nikdy nekončící úkol i výzva pro nás všechny.